

КИЧИК КАЛИБРЛИ МИНОМЁТЛАР ТАРАҚҚИЁТИ

подполковник М.Косимов
ЎР КК БШ Артиллерия бошқармаси

Миномётлар қурол- яроғ синфи сифатида Иккинчи жаҳон уруши йилларида кенг тарқалиб шаклланди. Ана шу даврда бу қурол тури пиёдалар бўлинмалари тактик бўғинини (взвод, рота, батальон) артиллерия воситалари билан ўтли қўлловчи асосий бўлиб қолди.

Иккинчи жаҳон уруши арафасида унинг деярли барча қатнашчилари турли миномётлар билан қуролланган эди. 1940 йил 1 августига Қизил армияда 82-мм калибрли 5543 миномёт бўлган бўлса, Вермахт қисмларида 1941 йилнинг 1 июнига 11767 миномёти бор эди. (ҳар бир пиёдалар батальонларининг пулемёт ротасида 6 тадан 81-ммли). 50, 60 ва 81 (82) – ммли миномётлар пиёдалар роталари ва батальонларининг штатидаги артиллерия системасига айланди. *(1-расм. Улуғ ватан урушидаги 1938 йилда ишланган 82-ммли миномёт расчети.)*

Пиёдаларнинг миномётларни танлашига сабаб қўйидаги факторлардир:

Биринчидан, миномётлар етарли даражада уруш аниқлигига ва отиш узоқлигига эга бўлиб, жангда душманнинг зирҳланмаган қурол-яроғлари ва техникаси, ҳамда жонли қучларини ишончли шикастлай олади.

Иккинчидан, у нисбатан яширин ўт отиш имконини беради (ёпиқ отиш позицияси ва отиш ондаги чиқадиган товушнинг пастлиги душман томонидан расчётни пайқашни қийинлаштиради).

Учинчидан, юқори даражадаги тезотарлик - дақиқасига йигирмагача отиш имкони, бу ўз навбатида жангнинг тиғиз онларида ўтнинг юқори даражадаги зинчлигини таъминлайди.

Тўртинчидан, қурол ва ўқ-дориларнинг кичик вазни пиёдалар бўлинмаларининг имкониятларини оширади ва уларнинг қўлловчи артиллериядан боғлиқлигини пасайтиради. Маълумки, қўлловчи артиллерия командалари ўтиши вақтига ва ҳавфсиз узоқлашиши радиуси камайганда ўз қўшинларимизни шикастлаш мумкинлигининг ортиши уни самарадор қилолмайди.

Учта асосий қисмга (ствол, тиргак ва таянчплита) ажраладиган 81/82-ммли миномётнинг ўртача вазни 50 кг атрофида. Унинг прчаланувчи - фугас минаси вазни 3.2 дан 4.4 кг гачадир.

(2-расм. Совет итифоқи даврида 1943 йилда ишлаб чиқарилган 82 мм батальон миномёти)

Миномётларнинг жанговар қўлланилиши дастлаб 1904 йилда Порт-Артур мудоафасида амалга оширилади. Бу Рус армияси артиллерия генерал-лейтенанти Л. Н. Габято конструкциялаган миномётдир.

82-ммли биринчи совет миномёти БМ-37 номи билан 1936 йилда Қизил армия қуроли сифатида қабул қилинди. Б. И. Шавқриннинг СКБ-4 ида (Ленинград) ишлаб чиқариши ва эксплуатацияда анча содда бўлган 82-ммли БМ-37 батальон миномёти

яратилди. Батальон миномётлари (бу тушунча остига барча кўтариб юрадиган 81 ва 82-ммли системалар киради) жанг вақтида пиёдалар ротаси ва батальони командирлари қўл остида турган.

БМ-37 нинг биринчи жанговар қўлланилиши Холхин-Гол дарёси районидаги Япон босқинчиларига қарши жангда содир бўлиб, душманнинг окопларда ва адирликлар қияликларда жойлашган кучларини йўқ қилиш билан пиёдаларга тенгсиз ёрдам кўрсатди.

Улуғ ватан уруши йилларида 82-ммли батальон миномётларининг 1937, 1941 ва 1943 йиллар намуналари ўқчи батальонлар қурол-аслаҳаларининг таркибида бўлиб, ўқчи роталарни ўтли қўлловчи асосий воситалардан бири бўлди. 82-ммли батальон миномётининг 1943 йил намунаси узоқ урушдан кейинги йиллар давомида ишлаб чиқарилиб, Россия Федерацияси ва бошқа МДХ давлатлари армиялари қурол-аслаҳалари таркибида ўз ўрнини эгаллаб келмоқда.

81/82-ммли миномётларни калибри бўйича класификация қилиш алоҳида эътибор қилишга лойиқ. Аслида бу қуроллар бир хил калибридир. 82-ммли миномёт фойдасига шуни айтиш керакки Улуғ ватан урушида совет расчётларикўп холларда отиш учун немисларнинг 81-ммли миналаридан фойдаланилган.

Совет батальон миномёти тараққиётига 1979-1989 йиллар Афғонистон уруши ўз хиссасини қўшди. 1970 йиллар бошида Совет армиясининг 1937/1943 йиллар намунаси БМ-43 асосий миномёти Қуруқликдаги қўшинлар қурол-яроғлари сафидан чиқарилди. 1970 йилларнинг охиригача СССР ҚК раҳбарияти 82-ммли миномёт учун “ядро-ракета урушида” жой топа олмади.

У фақат ҳаво десанти қўшинларида қолиб, Қуруқликдаги қўшинларда тўлиқ 120-ммли миномётлар билан мотоўқчи батальонларнинг миномёт батареялари қуроллантирилди. Аmmo Горкий машинасозлик заводи КБ сида ташаббус тарзда янги 2Б14 82-ммли миномёт устида ишлаш олиб борилди.

Афғонистонда бошланган урушда шу нарса аён бўлдики, автоном тарзда фаолият кўрсатаётган пиёдалар бўлинмаларини ўтли қўллашга узоқдаги шатакка олинувчи ва ўзи юрар артиллериядан кўра кўтариб юриладиган миномёт системалари самаралироқ.

Шу даврда Горкийда (Қўйи Новгород) 2Б14 82-ммли миномётнинг завод синовлари бормоқда эди. Ҳарбийларда зудлик билан шу миномётдан 100 дона етказиб беришга буюртма тушди, ва улар Афғонистонда полигон ва қўшин синовидан ўтди.

1983 йилда 82-ммли 2Б14 “Поднос” совет армияси қуроллари қаторига киритилди. Кейинроқ унча аҳамиятга эга бўлмаган конструктив ўзгаришлар билан унинг 2Б14-1 модификацияси яратилди. Афғонистондаги мотоўқчи парашутли десант ва штурмчи десант батальонларининг миномёт батареялари қуроллари 82-ммли БМ-13 ва 2Б14 “Поднос” миномётлари эди. (3-расм. 82 мм 2Б14 “Поднос” миномёти)

80- йиллардан бошлаб Афғон кузғалончилари хам

82 мм миномётларни қўлладилар. Уларнинг 53-типдаги асосий миномётлари БМ-43 совет миномётларининг хитойча варианты эди. Бундан ташкари Афғон кузғалончилари Хитой ва Покистонда ишлаб чиқарилган 60 мм бир хил 63-типдаги ва Мб миномётларини хамда араб мамлакатларидан келаётган 82мм М69 югослав миномётларини қўллаб келдилар.

1987- йилдан бошлаб Афғон қўзғолончилари 60 ва 82 мм системалардан ташқари АҚШ орқали испанларнинг 120мм “Эсиа” миномётларини ола бошладилар.

Қўзғолончилар томонидан бу миномётларнинг қўлланиши совет қўшинлари учун катта муаммоларни келтириб чиқарди. Илгариги деҳқонлар, ҳунармандлар ва талабалар миномёт қуролларини покистон ва эрондаги ўқув марказлари ва лагерларида ўқиб эгалладилар, 1987 йилнинг 27 ноябри куни Асадободдаги Совет ва Афғон қўшинлари ва гарнизони мужоҳидлар ихтиёридаги барча артиллерия системаларидан массив ўтли ёпирилишга учради. Бунинг ҳаммаси М-8 вертолётининг ҳавода “Стингер” ПЗРКси билан уриб туширишдан бошланди. Шундан сўнг қўзғолончилар гарнизонга ва шаҳарнинг аҳоли яшайдиган кварталларига 107-ммли реактив снарядлардан ўт отдилар ва унинг панасида 82-мм ва 120 ммли миномётларни ўт маррасига олиб чиқдилар. Ана шу Асадободда Афғон қўзғолончилари томонидан 120-ммли “Эсиа” миномётлари қўлланилгани факти тасдиқланади.

120-ммли “Эсиа” миномёти Испанияда ишлаб чиқарилганига қарамай америкалик келиб чиқишига эга эди. Гап шундаки, шу вақтда АҚШда денгиз қўшинлари Корпусига экспедиция қўшинларини НАТОнинг стандарт 120-ммли миномёт ўқ-дорилари билан таъминлаш мақсадида 120-ммли миномёт системасини қуроллар сафига киритишди (АҚШ армияси ўша даврда фақат 60, 81 ва 106.7ммли миномётлар билан қуролланган эди). Улар испан миномётини танладилар. Ана шу миномётни олиш мақсадида Афғонистонда синовдан ўтказдилар.

120-ммли миномётларни Афғонистонда совет қўшинлари ҳам қўллашди, аммо 82-ммли “Поднос” батальон миномётлари совет қўшинларига катта шуҳрат қозонишга сазовор бўлишди. Совет пиёдалари тоққа кетаётиб, уни унитишмас эди. *(4-расм. “Поднос” расчети қўзғолончилар позицияларига қарата ўт отмоқдалар. Афғонистон, 80-йиллар).*

Дунё замонавий армиялари қуроллари орасида 60-ммли рота миномёти алоҳида эътиборга лойиқ. Унинг номининг ўзи айтиб турибдики, у рота бўғинини ўтли қўллашга, яъни пиёда роталар взводларини бевосита ўтли қўллашга мўлжалланган.

Замонавий жанговар ҳаракатларда, айниқса маҳаллий (локал) урушлар, қўролли можоролар давомида қисмлар, бўлинмаларнинг кичик тактик бўғинлар бўлинмаларига парчаланишининг турғун тенденцияси кузатилмоқда. Бундай шароитларда кичик пиёда бўлинмалар душман кучларини шикастловчи ўз самарали воситаларига эга бўлиши керак бўлмоқда.

Охириги ўн йилликларда яратилган штурм қуроллари системалари (реактив танкка қарши ва штурм гранаталари, реактив танкка қарши гранатамётлар ва огнемётлар) ва ўтли қўллаш қуроллари (йирик калибрли пулемётлар ва снайперлик милтиқлари, стволости ва автоматик гранатамётлар, кўтариб юриладиган танкка қарши ракета комплекслар ва ортга кетмас қуроллар) жанг майдонида кичик калибрли миномёт ўрнини боса олмайди. Яқин жангда окоплар, ернинг эгри-бугриликлари, баландликларнинг орқа қияликлари, уйлар ва деворлар ортида жойлашган душманни йўқ қилишда тенги йўқдир. Замонавий жангда рота миномётлари олдида ана шундай вазифалар туради. Бунда миномётчиларнинг пиёдалар жанговар тартибида жойлашуви командирларга ўтни бошқаришни

осонлаштиради, тез ўзгарувчан жанговар шароитга оператив таъсир ўтказиш имконини беради.

Айрим армияларда калибрли миномётларнинг йўқлиги взвод-рота бўғинидаги пиёдалар бўлинмалари қуроллари системасида стволости ва автоматик гранатамётлар мавжудлиги билан аргументланади. Аmmo 60-ммли парчаланувчи минанинг куч-қувват коэффиценти гранатамётнинг 30 ва 40-ммли парчаланувчи гранатаникидан бир неча марта юқори бўлиб, душманнинг дала турида паналанган пиёдалари ва ўт отиш воситаларини ишончли йўқ қилиш, душманнинг техника ва ўт отиш воситаларини шикастлаш даражасини кўтаради. Рота миномёти стволости гранатамётини узоқлик бўйича 3-5 баробар ортда қолдиради, бир хил отиш узоқлигида эса автоматик гранатамётдан вазн-ҳажм ўлчовлари бўйича бир неча баробар устун туради. Масалан, 30-ммли АГС-17 автоматик гранатамётнинг мўлжаллагичи билан вазни 30.5 кг бўлса, 60-ммли миномётники 18 кг дир.

60-ммли кўтариб юриладиган миномётга эга кам сонли разведка-деверсант гуруҳ, душман ичида, ўзининг асосий кучларидан анча узоқда ўз миномётининг ўтли кучига таяниб, фаолият юритиши мумкин. (*5-расм. 60-ммли миномёт*).

2000 йиллар бошида Россия конструкторлари ГРУ буюртмаси асосида шовқинсиз 82-ммли БШМК 2Б25 миномёт комплексини ишлаб чиқди. Унинг массаси 12 кг атрофида, отиш узоқлиги 1200м. Бунда унинг минаси парчаланувчанлик-фугас минаникидан самаралироқ, отишда чиқадиган товуши болгани ёғочга урушдагидан катта эмас.

Аниқ равшан бўлдики, 82-ммли батальон ва 60-ммли рота миномётлари замонавий юқори технологик урушда ўз аҳамиятини йўқотмади. Кўтариб юриладиган миномётни катта калибрли миномёт билан алмаштириб бўлмайди. ХХI асирнинг пиёдаларни қўлловчи бошқа қуроллари шу жумладан аниқ урувчи қуроллар ҳам, унинг ўрнини боса олмайди.

Миномётларнинг ХХ – аср урушлари ва можороларида қўлланилиш тажрибаси қуйидаги хулосаларга олиб келади:

Замонавий кенг қамровли ҳаракатларга ёйилмайдиган локал уруш ва можороларда жанговар ҳаракатлар одатда чекланган ва етиш қийин бўлган ҳудуд қисмларида олиб борилгани учун бўлинманинг ихтиёридаги кўчма воситалар билан душманга тез, қўққисдан ва қудратли ўтли таъзиқ ўтказиш керак бўлади. Шундан келиб чиқиб, қуролли кучларни кичик калибрли, айниқса 60-ммли миномётлар билан қуролланган. Бу ўз навбатида мотоўқчи бўлинмаларининг ўт отиш қувватини ошириш ва улар бажарадиган вазифалар спектрини кенгайтириш имкониятини беради.